

ANDRZEJ PILICHOWSKI*

Uniwersytet Łódzki

ZRÓŻNICOWANIE ZAWODOWE I EKONOMICZNE MIESZKAŃCÓW GMIN WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO**

STRESZCZENIE

Podjęta w niniejszym artykule problematyka dotyczy zasobów jednostkowych (czy zasobów ludzkich) gmin wiejskich województwa łódzkiego. Celem artykułu jest pogłębiona analiza wybranych wymiarów zróżnicowania zawodowego i ekonomicznego ich mieszkańców.

W konkluzji autor uwypukla znaczące zróżnicowanie zawodowe i ekonomiczne mieszkańcy obszarów wiejskich regionu łódzkiego (przy niskim poziomie posiadanych zasobów przez dominującą część mieszkańców). Odwołując się do poglądu Piotra Sztompki, iż: *Ludzie majątni (w szerokim, także pozafinansowym sensie tego słowa) mają tendencję do ufności* sądzi, że skłonność do ufności w analizowanym regionie nie jest zapewne zbyt silna.

Słowa kluczowe: zróżnicowanie społeczne, wieś, woj. łódzkie

1. WPROWADZENIE

Zasadniczą cechą współczesnych obszarów wiejskich – zauważa Krzysztof Górlach [2004] – jest ich różnorodność i zróżnicowanie. Różnorodność jest przede wszystkim pochodną *odmienności wyposażenia określonych obszarów w naturalne i ludzkie zasoby, odmienności ich struktury ekonomicznej oraz typów aktywności, stopnia ich peryferyjności, [...] warunków demograficznych i społecznych*, zaś zróżnicowanie jest *raczej pochodną różnych działań podejmowanych na podstawie rozmaitych strategii, próbujących wykorzystać z jednej strony lokalne zasoby, z drugiej zaś reagować na efekty oddziaływania*

* pilan@uni.lodz.pl

** Podstawowa wersja tekstu powstała w ramach projektu badawczego 1H02E06027 „Kapitał społeczny i partycypacja obywatelska a rozwój gospodarczy gmin na obszarach wiejskich woj. łódzkiego”.

czynników *ponadlokalnych* czy wręcz *globalnych* [Gorlach 2004: 156]. Podjęta w niniejszym artykule problematyka dotyczy zasobów jednostkowych (czy zasobów ludzkich) gmin wiejskich województwa łódzkiego i tym samym mieści się w kręgu zagadnień dotyczących różnorodności obszarów wiejskich. Ukazując jednak różnorodności zasobów ludzkich będziemy posługiwać się zwyczajowo przyjętym w socjologii terminem *zróznicowanie*. Celem niniejszego artykułu jest zarówno pogłębiona analiza wybranych wymiarów tegoż zróznicowania, jak również próba refleksji nad ich potencjalnie stymulującym bądź osłabiającym wpływem na rozwój gospodarczy analizowanych obszarów wiejskich. Tak sformułowane zadanie autorskie pozostaje bezpośrednio związane z faktem, iż zarówno problematyka, jak i prezentowane materiały empiryczne wykorzystane w niniejszym tekście, powstały i zostały zebrane w ramach projektu badawczego finansowanego przez Komitet Badań Naukowych (nr 1 H 02 E 06027) pt. „Kapitał społeczny i partycypacja obywatelska a rozwój gospodarczy gmin na obszarach wiejskich województwa łódzkiego”, realizowanego w latach 2005-2006 przez zespół badawczy (pod kierunkiem Pawła Starosty) w Katedrze Socjologii Wsi i Miasta Uniwersytetu Łódzkiego. Ze względów merytorycznych uzasadnionym jest niniejszy tekst analizować w kontekście drugiego – prezentowanego w tym tomie – artykułu, nawiązującego bezpośrednio do tematyki rzeczzonego Projektu. Łącznikiem staje się w tym wypadku kategoria *zaufania społecznego*, czy też dokładniej *kultura zaufania*.

Zdaniem Piotra Sztompki *kulturę zaufania* rozumieć można na dwa sposoby. Po pierwsze to presja zewnętrzna, normatywna, wymagająca ufności i wiarygodności. *Pozostałymi były odzwierciedlona wiarygodność (kalkulacja dotycząca wiarygodności partnera) i impuls zaufania (indywidualna tendencja osobościowa skłaniająca do obdarzania zaufaniem)* [Sztompka 2007: 265]. Autor wyróżnia pięć warunków makrosocjalnych sprzyjających powstaniu kultury zaufania (tj. spójność normatywna, trwałość porządku społecznego, przejrzystość organizacji społecznej, swojskość (famiłarność) oraz odpowiedzialność innych ludzi). Oprócz czynników kluczowych Sztompka wyróżnia także tzw. pozostałe czynniki jednostkowe *...które czynią ludzi bardziej zdolnymi i chętnymi do wykorzystywania możliwości zapewnianych przez warunki strukturalne sprzyjające zaufaniu, odnoszą się nie tyle do tego, jacy ludzie są (do ich cech jednostkowych), ile raczej do tego co mają, zasobów jakimi dysponują (do ich jednostkowego kapitału) [...] dysponowanie takimi zasobami podnosi gotowość do obdarzania innych zaufaniem. Ludzie majątni (w szerokim, także pozafinansowym sensie tego słowa) mają tendencję do ufności* [Sztompka 2007: 282]. Intencją autora artyku-

łu jest próba charakterystyki mieszkańców obszarów wiejskich z perspektywy posiadanych przez nich jednostkowych zasobów.

Wagę zasobów jednostkowych akcentuje Amartya Sen. Zajmuje on stanowisko zgodnie z którym *zorientowane na wolność pojmowanie gospodarki i rozwoju wychodzi od rozumienia człowieka jako istoty sprawczej. Tam, gdzie istnieją odpowiednie możliwości społeczne, jednostki mogą skutecznie kształtować swój los i wzajemnie sobie pomagać* [Sen 2002: 26].

Michael E. Porter zwraca zaś uwagę na to, iż kultura ekonomiczna danego państwa w znacznym stopniu zależy od dominujących wśród jego obywateli poglądów w kwestiach gospodarczych. Zajmując się kwestią postępu gospodarczego autor koncentruje się na związkach łączących go z kulturą ekonomiczną ujmowaną jako *przekonania, postawy i wartości, które mają związek z aktywnością gospodarczą jednostek, organizacji lub innych instytucji* [Porter 2003: 59]. To podejście zostanie wykorzystane w drugiej części artykułu.

Analizowane w artykule dane empiryczne uzyskano w latach 2005-2006. Badana zbiorowość (977 osoby) jest reprezentatywną próbą dorosłych mieszkańców gmin wiejskich województwa łódzkiego. Wszystkie prezentowane w tekście dane liczbowe pochodzą z tego badania empirycznego. Przytaczane współzależności są istotne statystycznie na poziomie p mniejszym/równym, 005, zaś miarą siły związku uczyniono współczynnik *V-Cramera*.

W artykule przyjęto wyżej sygnalizowaną perspektywę jednostki. Poddano więc analizie przekonania badanych mieszkańców obszarów wiejskich o własnej sytuacji ekonomicznej oraz ich opinie na temat stanu i pożądanego kierunku rozwoju gospodarczego macierzystej gminy. Zostały one ukazane z uwzględnieniem szeregu zmiennych niezależnych charakteryzujących społeczno-ekonomiczną sytuację badanych.

Jednym z najważniejszych czynników charakteryzujących badanych oraz różnicujących prezentowane przez nich przekonania uczyniono **kryterium sytuacji pracy**. Kategoria osób pracujących została ukazana w podziale uwzględniającym charakter zatrudnienia, tj. mając na względzie *stabilność* (umowa na czas nieokreślony lub krótkoterminowa umowa) oraz *formalno-prawny związek z pracodawcą* (umowa o pracę, umowa-zlecenie czy umowa o dzieło oraz samo-zatrudnienie (np. rodzinne gospodarstwo rolne czy inna mała firma rodzinna). Wyróżniono trzy kategorie zatrudnionych, kategorię bezrobotnych oraz dwie kategorie nie związane stosunkiem pracy. Charakteryzując **przynależność zawodową** badanych osób, oprócz ukazanej powyżej *sytuacji pracy* powodowanej rodzajem kontraktu pracowniczego, wzięto również pod uwagę *stanowisko zajmowane przez nich w hierarchii organizacyjnej* mierzone faktem posiadania

lub nieposiadania podwładnych. Wyróżniono *cztery kategorie*: a) dyrektorów i kierowników wyższego szczebla (przyjmując, iż nadzorują oni pracę co najmniej 10 osób), b) kierowników niższego szczebla, wydających polecenia pracownikom szeregowym (przyjmując, iż nadzorują oni pracę co najmniej dwóch osób, ale mniej niż dziesięciu), c) prowadzących małe rodzinne firmy (zakładając w tym wypadku nadzorowanie pracy jednej osoby), d) pracowników nie nadzorujących pracy żadnej osoby. Powyższe cechy (charakter pracy, poziom kwalifikacji, stanowisko zajmowane w hierarchii organizacyjnej) różnicują zarazem położenie rynkowe jednostek [Domański 2004: 132]. Społeczną kategorię rolników opisano zaś analizując struktury budżetów gospodarstwa domowego oraz gospodarstwa rolnego badanych.

Do analizy wykorzystano następujące **zmiennie niezależne**: płeć, wiek, poziom wykształcenia badanych, kategorie społeczno-zawodowe, sytuacja na rynku pracy (pracujący, bezrobotni, emeryci, renciści, młodzież ucząca się), charakter zatrudnienia, praca w rolnictwie/poza rolnictwem, sytuacja nadzorowania pracy innych. Natomiast **zmiennymi wyjaśnianymi** uczyniono następujące kwestie: ocena aktywności gospodarczej mieszkańców macierzystej gminy, w porównaniu z mieszkańcami sąsiednich gmin; ocena lokalnego rynku pracy; opinie na temat możliwości rozwoju gospodarczego macierzystej gminy oraz wskazywanych władzom gminy kierunków rozwoju (z sugestią aby szczególnie o te kierunki władze gminy zadbały).

W Zakończeniu posłużono się skonstruowaną dla tych celów miarą syntetyczną w formie skali nazwanej **Indeksem pozycji ekonomicznej**. Stanowią go następujące zmiennie: 1. posiadanie stałego źródła dochodów (z tytułu zatrudnienia na czas nieokreślony, pracy na własny rachunek, renty czy emerytury), 2. nadzorowanie innych w procesie pracy (lub praca bez takowego nadzoru), 3. deklarowany miesięczny dochód osobisty (powyżej 1500 złotych), 4. prowadzenie gospodarstwa rolnego o znacznej mocy ekonomicznej (tj. powyżej 8 ESU) oraz 5. postrzeganie i ocenianie szans rozwoju gospodarczego macierzystej gminy. Skalę stanowi więc sześć kategorii utworzonych wg ilości posiadanych, omówionych wyżej atrybutów: Poziom zerowy utworzono z badanych nieposiadających żadnego z tych atrybutów, poziom pierwszy stanowią osoby dysponujące jednym tylko atrybutem, poziom drugi – dwoma atrybutami, trzeci – trzema, czwarty – czterema, zaś poziom najwyższy – piąty utworzyły osoby dysponujące wszystkimi rzeczonymi atrybutami

2. KATEGORIE SPOŁECZNO-ZAWODOWE – CHARAKTERYSTYKA OGÓLNA

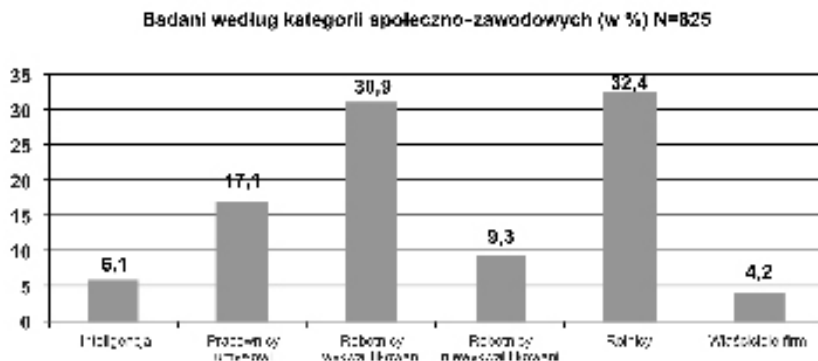
Kategorie społeczno-zawodowe (Wykres 1) wyodrębnione zostały z wykorzystaniem zaprezentowanej przez Henryka Domańskiego [Domański 2004: 129-130] procedury przejścia na trzynaście i na sześć kategorii Społecznej Klasyfikacji Zawodów.

Dominującymi liczbowo wśród badanych okazały się dwie kategorie: ludność rolnicza (tj. prowadzący indywidualne gospodarstwo rolne wraz z ewentualnymi współmałżonkami) oraz kategoria robotników wykwalifikowanych. Istotnie mniejsze liczebnie grupy inteligencji czy właściciele firm potwierdzają specyfikę struktury społeczno-zawodowej polskich obszarów wiejskich, przejawiającą się między innymi w ciągle niewysokim poziomie pozarolniczej aktywności gospodarczej. Mimo, że obszary wiejskie w Polsce – podobnie jak cały kraj – podlegają w okresie ostatnich kilkunastu lat wielostronnym, intensywnym procesom różnicowania. Przykładowo, rolnictwo charakteryzuje się ciągłym procesem zmian zachodzących zarówno w strukturach własnościowych, jak i kierunkach użytkowania ziemi. Prowadzi to między innymi do zmniejszania liczby gospodarstw prowadzących rolniczą działalność gospodarczą, a także znaczącego wzrostu liczby gospodarstw rolnych, których użytkownicy, lub osoby dorosłe z wspólnego gospodarstwa domowego, prowadzili działalność pozarolniczą. Konsekwencją są znaczące zmiany w strukturze źródeł utrzymania ludności związanej z użytkownikiem gospodarstwa rolnego: (o blisko 30% zmniejszyła się liczba osób utrzymujących się wyłącznie lub głównie z dochodów z pracy w swoim gospodarstwie rolnym). Według danych Spisu Rolnego z 2002 roku obszary wiejskie w Polsce – podobnie jak cały kraj – podlegają w okresie ostatnich kilkunastu lat wielostronnym, intensywnym procesom różnicowania. Przykładowo, rolnictwo charakteryzuje się ciągłym procesem zmian zachodzących zarówno w strukturach własnościowych, jak i kierunkach użytkowania ziemi. Prowadzi to między innymi do zmniejszania liczby gospodarstw prowadzących rolniczą działalność gospodarczą, a także znaczącego wzrostu liczby gospodarstw rolnych, których użytkownicy lub osoby dorosłe ze wspólnego gospodarstwa domowego prowadzili działalność pozarolniczą. Konsekwencją są znaczące zmiany w strukturze źródeł utrzymania ludności związanej z użytkownikiem gospodarstwa rolnego: według danych Spisu Rolnego z 2002 roku o blisko 30% zmniejszyła się liczba osób utrzymujących się wyłącznie lub głównie z dochodów z pracy w swoim gospodarstwie rolnym, ponad połowa mieszkańców wsi nie ma związków z gospodarowaniem na roli, zaś dochody wyłącznie z rolnictwa ma jedynie 6% mieszkańców wsi. *Jednakże*

zakres gospodarczego zróżnicowania obszarów wiejskich – w stosunku do potrzeb – jest ciągle daleko niewystarczający [Wilkin 2007].

Podkreślić należy, iż poza poniższą kategoryzacją znalazła się najmłodsza grupa uczącej się młodzieży, stąd analizowana w tym wypadku zbiorowość jest nieco mniejsza (N=825).

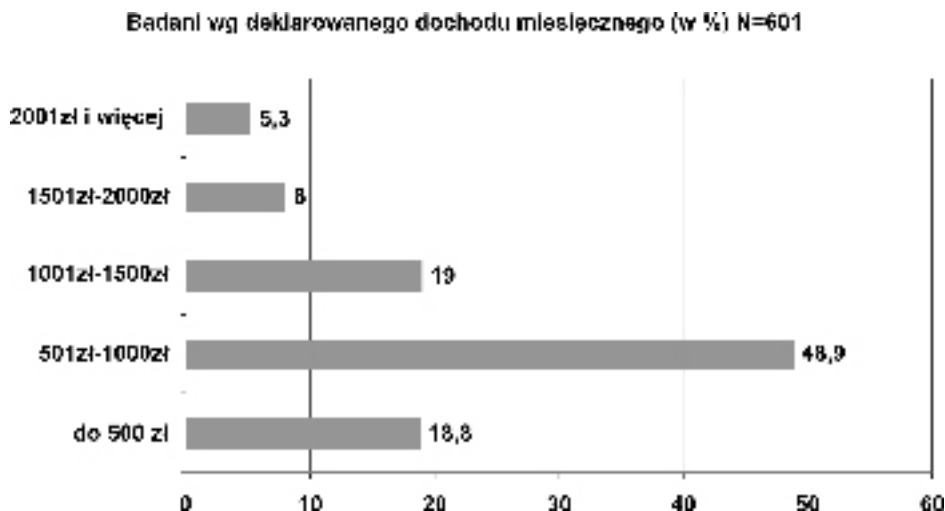
WYKRES 1

Badane kategorie społeczno-zawodowe zróżnicowane są między innymi wielkością uzyskiwanego dochodu miesięcznego. Niestety, uzyskany zbiór danych okazał się w tym wypadku niepełny. Ogółem uzyskano informację od niespełna 2/3 badanych, co – uwzględniając nawet kategorię uczącej się młodzieży – nie jest zadowalającym rezultatem. Potwierdzony został tym samym wysoce drażliwy w naszym społeczeństwie charakter pytania/informowania o wysokości uzyskiwanych dochodów osobistych. Nie zapominając o powyższych ograniczeniach, zwróćmy jednak uwagę na dominującą grupę o dochodach w granicach 501-1000 złotych oraz znaczącą liczebnie kategorię osób o dochodach krytycznie niskich, tj. poniżej 500 złotych. Uzyskane dane (pamiętając o ich niepełności) niewątpliwie potwierdzają trudną sytuację finansową większości badanych.

Jest ona jednak istotnie odmienna wśród poszczególnych kategorii społeczno-zawodowych (V Cramera, 261). Wśród dwóch najniższych grup dochodowych dominują rolnicy oraz robotnicy niewykwalifikowani (odpowiednio 34,5% oraz 48,2%), natomiast wśród deklarujących dochody powyżej 1000 złotych istotnie częściej znajdują się kategorie: inteligencja oraz prowadzący firmy.

WYKRES 2

3. PERSPEKTYWA SYTUACJI PRACY

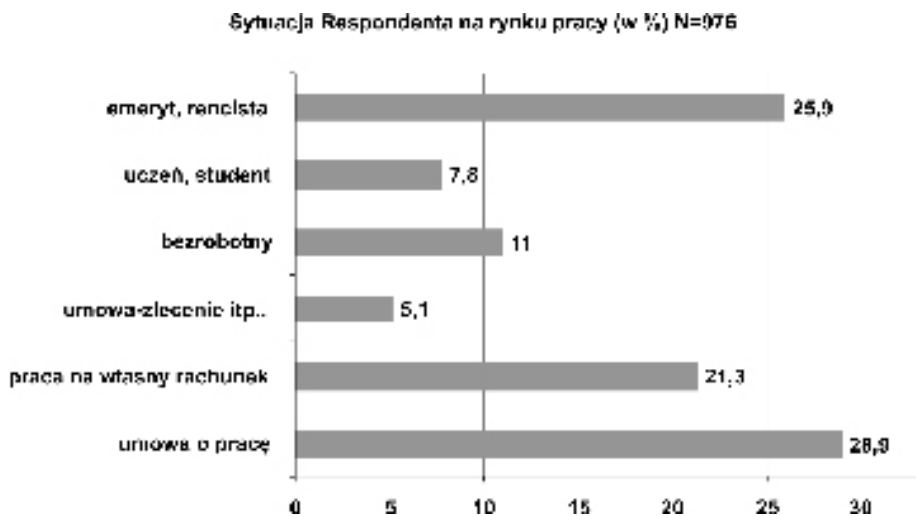
Omówione powyżej rodzaje zróżnicowania społecznego posłużą w tym miejscu przybliżeniu społecznych charakterystyk *sytuacji pracy* badanej zbiorowości. Analizę rozpocznie ukazanie wyjściowej kategoryzacji wszystkich badanych osób: pracujących i bezrobotnych, uczącej się młodzieży oraz rencistów i emerytów. Zarazem kategoria osób pracujących, poddana dalej bardziej pogłębionej analizie, ukazana zostanie w tym miejscu także z punktu widzenia stabilności zatrudnienia (umowa na czas nieokreślony, krótkoterminowa umowa) oraz typu formalno-prawnego związku z pracodawcą (umowa o pracę, umowa-zlecenie czy umowa o dzieło oraz samozatrudnienie, np. rodzinne gospodarstwo rolne czy inna mała firma rodzinna).

Bliższej analizie poddano trzy kategorie pracownicze oraz grupę bezrobotnych, czasami prezentowane wspólnie, czasami w zestawieniu z kategorią bezrobotnych. Analizie poddano 540 osób deklarujących swoją sytuację pracy jako mieszcząca się w poniższych kategoriach:

1. zatrudnienie na czas nieokreślony: 282 osoby (52,2% pracujących)
2. pracujący na własny rachunek: 208 osób (38,% pracujących)
3. umowy czasowe: 50 osób (9,3% pracujących).

Grupa bezrobotnych liczy ogółem 84 osoby.

WYKRES 3

Zróznicowaną pod względem formalnym sytuacją pracy różnią się w sposób istotny statystycznie kategorie społeczno-zawodowe (V Cramera, 664). Zatrudnieni na czas nieokreślony istotnie częściej wywodzą się spośród inteligencji (94,6%), pracowników umysłowych (93%), robotników wykwalifikowanych (82,5%) i także niewykwalifikowanych 68,6%). Należy jednak zwrócić uwagę na malejący trend tej zależności, tzn. najsilniej nadreprezentowane są w tym przypadku osoby spośród inteligencji, najslabiej spośród pracowników niewykwalifikowanych. Odmienna jest sytuacja osób pracujących na własny rachunek: w ponad 90% znajdują się oni wśród rolników oraz właścicieli firm, zwraca uwagę śladowa jedynie obecność tej formy wśród pozostałych kategorii społeczno-zawodowych. Także kontraktowe formy pracy (tj. umowy czasowe) istotnie częściej są udziałem jedynie robotników niewykwalifikowanych (27,5% tej kategorii) oraz, w mniejszym nieco stopniu, robotników wykwalifikowanych (odpowiednio 16,1% przy wartości w całej populacji równej 9,2%).

Typy umowy nie są istotnie zróznicowane ze względu na płeć osoby badanej. Ważnymi cechami położenia społecznego jednostki okazał się natomiast poziom wykształcenia oraz wiek badanego. Typ umowy o pracę na czas nieokreślony jest dodatnio związany z poziomem wykształcenia (V Cramera, 200), tzn. najrzadziej dotyczy osób z wykształceniem podstawowym (35,1%) i zasadniczym (45,1%), częściej zaś ze średnim (53,1%) oraz wyższym (86,7%). Pozostałe dwa typy

stosunku pracy częściej są atrybutem osób o niższym poziomie wykształcenia (kategorie wykształcenia podstawowego i zasadniczego).

Także istotnie różnie obecne są analizowane wyżej typy stosunku pracy wśród poszczególnych kategorii wiekowych (V Cramera, 141). Zależność ta ma słabszą niż poprzednie moc, ale jednak dowiadujemy się o dwukrotnie częściej obecnych wśród najmłodszych wiekiem kontraktowych form stosunku pracy (umowa-zlecenie itp.) oraz nieco częstszej obecności typu umowy o pracę na czas nieokreślony wśród najmłodszych wiekiem badanych (59,2%), niż najstarszych (50%).

Badani pozostający w zróżnicowanych stosunkach pracy różnią się także deklarowaną wielkością dochodu (wykres 2, V-Cramera, 304). Wśród osób zatrudnionych na czas nieokreślony częściej podawane są dochody rzędu 1000 – 2000 złotych, wśród osób zatrudnianych czasowo częściej podawane są dochody najniższe (tj. do 1000 zł), zaś kategoria osób pracujących na własny rachunek – jak wcześniej już zauważono – jest wewnątrznie zróżnicowana, co przejawia się także i w tym wypadku poprzez nadreprezentowanie tej grupy zarówno wśród osób o najniższych dochodach (32,1% wobec 12,8% w całej populacji), jak i tych o dochodach najwyższych (11,9% wobec 8,5% w całej populacji).

Kategoria bezrobotnych w istotnie zróżnicowanym stopniu wywodzi się z poszczególnych kategorii społeczno-zawodowych (V Cramera, 282.). Nie są one duże, ale jednak istotnie częściej bezrobotni rekrutują się spośród grona pracowników umysłowych (w rozmiarach 16,5%) oraz robotników niewykwalifikowanych (15%), przy udziale bezrobotnych w całej analizowanej populacji rzędu 13,6%. Nieznacznie częściej (V Cramera, 078) osobami bezrobotnymi są kobiety (jest ich 20% przy wartości w całej populacji 16,8%). Równie istotnie różnicującą jest kategoria wykształcenia (V Cramera, 137). Wśród bezrobotnych częściej znajdują się osoby o niższym poziomie wykształcenia (tj. 22,9% z wykształceniem podstawowym oraz 20,5% z zasadniczym przy ogólnym udziale bezrobotnych rzędu 16,6%).

Charakteryzując przynależność zawodową badanych osób, oprócz ukazanej powyżej sytuacji pracy powodowanej rodzajem kontraktu pracowniczego, wzięto również pod uwagę stanowisko zajmowane przez nich w hierarchii organizacyjnej, mierzone faktem posiadania lub nieposiadania podwładnych. Wyróżniono następujące cztery kategorie:

1. dyrektorzy i kierownicy wyższego szczebla (przyjmując, iż nadzorują oni pracę co najmniej 10 osób),

2. kierownicy niższego szczebla wydający polecenia pracownikom szeregowym (przyjmując, iż nadzorują oni pracę co najmniej dwóch osób, ale mniej niż dziesięciu),

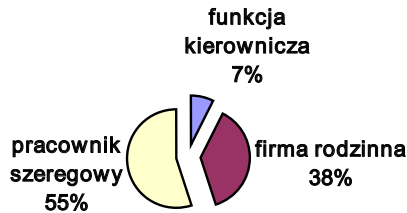
3. prowadzący małe rodzinne firmy (zakładając w tym wypadku nadzorowanie pracy jednej osoby),

4. pracownicy nie nadzorujący pracy żadnej osoby.

W przypadku naszego badania pozyskano deklaracje o nadzorowaniu pracy innych, jednak bez podania liczby tych osób. Zgodnie z wykładnią sformułowana przez H. Domańskiego, *w takim przypadku badacz musi zdecydować, czy osobom takim przypisać brak danych, czy którąś z powyższych kategorii* [Domański 2004: 143].

WYKRES 4

Sytuacja nadzorowania pracy innych (w %) N=565

Największą liczebnie okazała się oczywiście grupa nie nadzorująca pracy innych. Podkreślimy jednak również znaczącą obecność kategorii prowadzących małe rodzinne firmy, stanowiących drugą pod względem liczebności grupę.

Ze zróżnicowaną sytuacją nadzorowania innych w procesie pracy wiążą się analizowane wyżej typy stosunku pracy (V Cramera, 660). Dyrektorzy i kierownicy wyższego szczebla zatrudnieni są oczywiście na czas nieokreślony, kierownicy niższego szczebla, wydający polecenia pracownikom szeregowym, także istotnie częściej, podobnie zresztą jak pracownicy szeregowi (83,2% tychże zatrudnionych jest na czas nieokreślony, zaś w całej populacji wartość ta wynosi 53,9%). Jedynie rolnicy oraz pozostali prowadzący małe firmy rodzinne nie mają wiele wspólnego ze sformalizowanymi umowami pracy typu *na czas nieokreślony*.

Ważnymi cechami położenia społecznego jednostki okazały się natomiast w tym wypadku *poziom wykształcenia* oraz *wiek* badanego. Pełnienie funkcji kierowniczych wyższego szczebla jest dodatkowo związane z poziomem wykształcenia (V Cramera, 270), tzn. wyższy nadzór posiada wyłącznie wyższe wykształcenie, zaś nadzór średniego szczebla istotnie częściej, niż ogół populacji, reprezentowany jest w kategorii posiadających wykształcenie wyższe (29,5%), przy wartości dla całej populacji = 6,6%. Osoby prowadzące firmy są nadreprezentowane zwłaszcza

wśród posiadających niższy poziom wykształcenia (tj. podstawowe i zasadnicze). Pracownicy nie nadzorujący pracy innych częściej zaś obecni są wśród kategorii osób posiadających wykształcenie zasadnicze i średnie.

Także istotnie różnie obecne są analizowane wyżej typy stosunku pracy wśród poszczególnych kategorii wiekowych (V Cramera, 141). Zależność ta ma wprawdzie słabszą niż poprzednie moc, ale jest dodatnia (wśród najmłodszej wiekiem kategorii istotnie więcej, tj. ponad 80% pracowników pozbawionych zadania nadzorowania drugich).

Prezentowane wyżej kategorie różnią się także deklarowaną wielkością dochodu (wykres 2, V Cramera, 287). Osoby z wyższego nadzoru deklarują dochody z najwyższej grupy (rzędu 1500-2000 złotych), wśród osób ze średniego szczebla nadzoru także częściej podawane są dochody najwyższe (tj. 1000-2000 zł), zaś kategoria osób pracujących na własny rachunek – jak wcześniej już zauważono – jest wewnątrznie zróżnicowana, co przejawia się także i w tym wypadku poprzez nadreprezentowanie tej grupy zarówno wśród osób o najniższych dochodach (32,6% wobec 12,8% w całej populacji), jak i wśród tych o dochodach najwyższych (13,5% wobec 8,9% w całej populacji). Natomiast pracownicy szeregowi częściej deklarują dochody rzędu 500-1500 zł miesięcznie.

4. SYTUACJA GOSPODARCZA GMINY W OPINIACH BADANYCH

Po zaprezentowaniu rozbudowanej sytuacji pracy badanych kategorii poddano analizie wybrane opinie badanych na temat sytuacji gospodarczej gminy. Zaprezentowane niżej sądy mają oczywiście charakter subiektywnych przekonań, ale przecież wiadomo socjologom, iż moc tychże subiektywnych przekonań ma istotne konsekwencje dla podejmowanych przez nich działań. Poddamy niżej analizie prezentowane przez badanych poglądy w następujących kwestiach:

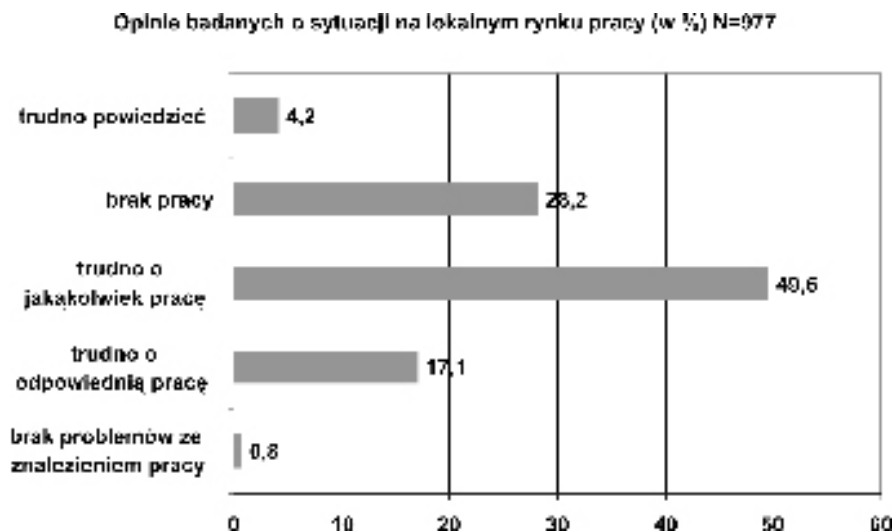
1. Aktywność gospodarcza mieszkańców gminy w porównaniu z ludnością gmin sąsiednich;
2. Sytuacja na lokalnym rynku pracy;
3. Ocena możliwości rozwoju gospodarczego macierzystej gminy;
4. Zalecane kierunki gospodarczego rozwoju własnej gminy.

Aktywność gospodarcza mieszkańców macierzystej gminy, w porównaniu z ludnością gmin sąsiednich, jest zdaniem większości badanych podobna, nawet liczebności grup skrajnych są podobne. Żadna z prezentowanych wyżej zmiennych nie różnicuje istotnie prezentowanych wyżej opinii. Istotnie różnicująca natomiast okazała się zmienna typologizująca rozwój gospodarczy gminy (V Cramera, 114).

WYKRES 5

WYKRES 6

Lokalne rynki pracy po dzień dzisiejszy oferują mniejszą, niż wielkomiejskie, ofertę pracy. Są one trudniejsze i dla pracodawców, i dla pracobiorców. Skalę bezrobocia na obszarach wiejskich oszacować jest trudniej także ze względu na zjawisko tzw. ukrytego bezrobocia. Nie mogą więc dziwić tak wyraźnie pesymistyczne oceny lokalnego rynku pracy badanych. Opinie te w niewielkim stopniu różnią badane kate-

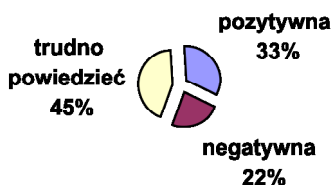
gorie społeczno-zawodowe (V Cramera, 107). Różnicuje także zmienna określająca sytuację pełnionego w pracy nadzoru nad innymi pracownikami (V Cramera, 139) – wraz ze skalą nadzoru mniej pesymistyczne stają się oceny sytuacji na lokalnym rynku pracy. W podobnym kierunku zróżnicowane są poglądy na tę kwestię badanych pracujących oraz bezrobotnych (V Cramera, 160). Także typ rozwoju gospodarczego gminy istotnie, lecz słabo różnicuje powyższe opinie (V Cramera, 093).

Badani zróżnicowani są także w kwestii oceny możliwości rozwoju gospodarczego macierzystej gminy (patrz – Wykres 7). Niemala wprawdzie jest grupa osób uznająca się za niekompetentną w tej kwestii i unikająca odpowiedzi (ponad 40%), ale wśród pozostałych badanych dominują optymiści (w proporcji 3:2 na rzecz optymistów). Zróżnicowania deklarowanych sądów związane są z: a) kategorią społeczno-zawodową (V Cramera, 126); b) typem stosunku pracy (V Cramera, 096) – *bardzo nieznaczne szanse rozwoju* częściej dostrzegają pracownicy zatrudnieni na czas nieokreślony; oraz c) poziomem wykształcenia (V Cramera, 123) – wśród osób dostrzegających szanse rozwoju gospodarczego swojej gminy częściej obecni są badani o wyższym poziomie wykształcenia.

WYKRES 7

Ocena szans rozwoju gospodarczego gminy (w %)

N=977

Do najczęściej wskazywanych władzom gminy kierunków rozwoju (z sugestią aby szczególnie o te kierunki władze gminy zadbały) należały następujące:

TABELA 1: Wskazywane władzom gminy kierunki rozwoju

Kierunki rozwoju	Wartość (w %) wśród ogółu wskazań (N+1257)
Rolnictwo i przetwórstwo żywności	36,4
Przemysł i budownictwo	21,6
Turystyka	11,6
Lokalne specjalności	8,3
Ochrona środowiska naturalnego	6,7
Pozostałe	15,4

5. ZAKOŃCZENIE

W podsumowaniu artykułu, którego celem uczyniono ukazanie położenia ekonomicznego badanych (w tym ich sytuacji pracy) oraz prezentowanych opinii o rozwoju gospodarczym gminy, intencją autora jest próba syntetycznego ujęcia wybranych, wyżej szczegółowo zobrazowanych kwestii. W pierwszym rzędzie wykorzystano łączne zasoby badanych pochodzące z następujących czterech kapitałów ujętych w poniższe zmienne pierwotne: 1. *posiadanie stałego źródła dochodów* (z tytułu zatrudnienia na czas nieokreślony, pracy na własny rachunek, renty czy emerytury), 2. *nadzorowanie innych w procesie pracy* (lub praca bez takowego nadzoru), 3. *deklarowany miesięczny dochód osobisty* (powyżej 1500 złotych), 4. *prowadzenie gospodarstwa rolnego o znacznej mocy ekonomicznej* (tj. powyżej 8 ESU). Posługując się tymi zmiennymi udało się uzyskać następujące pięć podgrup:

1. osoby nie posiadające (nie deklarujące) żadnego z powyższych zasobów (22% ogółu);

2. osoby deklarujące jedynie posiadanie stałego źródła dochodu (51% ogółu);

3. osoby deklarujące autonomię w procesie pracy oraz prowadzenie gospodarstwa rolnego o znacznej mocy ekonomicznej (tj. powyżej 8 ESU) – czyli grupa producentów rolnych (5% ogółu);

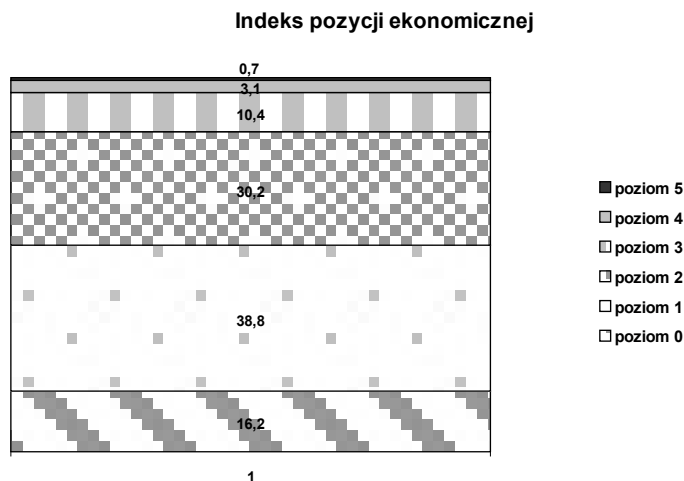
4. osoby deklarujące posiadanie stałego źródła dochodów oraz wysokich dochodów miesięcznych (153 osoby) lub autonomię w procesie pracy (20 osób) – łącznie 17,8% badanych;

5. osoby deklarujące posiadanie stałego źródła dochodów, wysokich dochodów miesięcznych oraz autonomię w procesie pracy (3%).

W kolejnym etapie analizy położenia społeczno-ekonomicznego badanych kategorii mieszkańców obszarów wiejskich regionu łódzkiego posłużono się skonstruowaną dla tych celów miarą syntetyczną w formie skali nazwanej *Indeksem pozycji ekonomicznej*. Do użytych wyżej czterech zmiennych pierwotnych dodano opinie badanych na temat szans rozwoju gospodarczego gminy. Łącznie stanowią go więc następujące zmienne i ich wartości: 1. *posiadanie stałego źródła dochodów* (z tytułu zatrudnienia na czas nieokreślony, pracy na własny rachunek, renty czy emerytury), 2. *nadzorowanie innych w procesie pracy* (lub praca bez takowego nadzoru), 3. *deklarowany miesięczny dochód* (osobisty powyżej 1500 złotych), 4. *prowadzenie gospodarstwa rolnego o znacznej mocy ekonomicznej* (tj. powyżej 8 esu) oraz 5. *postrzeganie/deklarowanie szans rozwoju gospodarczego macierzystej gminy*. Skalę stanowi więc sześć kategorii utworzonych wg ilości posiadanych, omówionych wyżej atrybutów: poziom zerowy stanowią

osoby nie posiadające żadnego z tych atrybutów, poziom pierwszy tworzą osoby dysponujące jednym tylko atrybutem, poziom drugi – dwoma, trzeci – trzema, czwarty – czterema, zaś poziom najwyższy – piąty, stanowią osoby dysponujące wszystkimi rzeczonymi atrybutami.

WYKRES 8

Rozkład ilościowy badanej zbiorowości (N=977) na rzeczonej skali obrazuje powyższy wykres (nr 8). Charakteryzując badaną zbiorowość z powyższego punktu widzenia, zwróćmy uwagę na niski poziom posiadanych zasobów przez dominującą część mieszkańców (55% posiada najwyżej jeden z rozważanych atrybutów) oraz na kształt piramidy, jaką tworzą liczebności kolejnych poziomów (z bardzo rozbudowaną podstawą oraz wysmukłym wierzchołkiem). Nawet jeżeli weźmie się pod uwagę tylko osoby, które dokonały auto-identyfikacji z określoną kategorią społeczno-zawodową (a więc między innymi bez grupy uczącej się jeszcze młodzieży), to i tak daje się zauważyć, że także i one stanowią grupę większościową (zaś grupa pozbawiona wszystkich analizowanych zasobów, to co najmniej 11,2% badanych, znajdujących się zapewne w niezwykle trudnym położeniu). Najbardziej jednak w tym miejscu należy zaakcentować różnicujące właściwości analizowanej zmiennej (tj. indeksu pozycji ekonomicznej). Ukazane w poniższej tabelicy (Tabela 2) bardzo silne współwystępowanie obu tych zmiennych nakazuje podkreślić, iż wśród kategorii *inteligencja* oraz *właściciele firm* nie znajdujemy osób o najniższym zasobie ekonomicznym, zaś tych o niskiej pozycji ekonomicznej jest wśród nich istotnie mniej, niż wśród rolników, robotników czy pozostałych pracowników umysłowych.

TABELA 2: Pozycja ekonomiczna wg przynależności do kategorii społeczno-zawodowej

Kategorie		Kategoria społeczno-zawodowa						Razem
		inteligencja	pozostali umysłowi	robotnicy wykwalifikowani	robotnicy niewykwalifikowani	rolnicy	właściciele firm	
0	Liczebność	0	19	46	19	8	0	92
	w procentach	,0%	13,5%	18,0%	24,7%	3,0%	,0%	11,2%
1	Liczebność	4	43	111	31	133	0	322
	w procentach	8,0%	30,5%	43,5%	40,3%	49,8%	,0%	39,0%
2	Liczebność	13	44	76	23	100	11	267
	w procentach	26,0%	31,2%	29,8%	29,9%	37,5%	31,4%	32,4%
3	Liczebność	11	29	21	4	25	11	101
	w procentach	22,0%	20,6%	8,2%	5,2%	9,4%	31,4%	12,2%
4+5	Liczebność	22	6	1	0	1	13	43
	w procentach	44,0%	4,3%	,4%	,0%	,4%	37,1%	5,2%
Razem	Liczebność	50	141	255	77	267	35	825
	w procentach	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100%

Zarazem wyniki analizy statystycznej sygnalizują nam istotnie silniejszą pozycję – jako zmiennej niezależnej – kategorii społeczno-zawodowej. Pozycja ekonomiczna zajmowana na skali w istotny i silny sposób współwystępuje z przynależnością do określonej kategorii społeczno-zawodowej (wartość Eta, 508). Także wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia badani zajmują wyższe miejsce na skali pozycji ekonomicznej (Eta, 443).

Miejsce zamieszkania wg powiatu istotnie różnicuje miejsce zajmowane na skali pozycji ekonomicznej (Eta, 258).

Także niektóre poglądy badanych w kwestiach rozwoju gospodarczego gminy pozostają w związku z ich pozycją ekonomiczną. Do bardziej interesujących należą poniższe konkluzje:

- uznający za wyższą niż mieszkańców sąsiednich gmin aktywność gospodarczą tutejszych mieszkańców częściej lokalizują się na wyższych poziomach indeksu pozycji ekonomicznej (Eta, 183);

- oceniający, iż na lokalnym rynku pracy bez większych problemów można znaleźć odpowiednią pracę częściej lokalizują się na wyższych poziomach indeksu pozycji ekonomicznej, zaś deklarujący pogląd przeciwny (czyli uznający, iż

nie można znaleźć tam jakiegokolwiek pracy częściej lokalizują się na najniższych poziomach indeksu pozycji ekonomicznej (Eta, 158);

– promujący pozarolnicze kierunki rozwoju własnej gminy (np. turystyka wiejska) częściej zajmują wyższe miejsca na skali indeksu pozycji ekonomicznej (Eta, 144).

W konkluzji autor pragnie raz jeszcze uwypuklić znaczące zróżnicowanie zawodowe i ekonomiczne mieszkańców obszarów wiejskich regionu łódzkiego (przy niskim poziomie posiadanych zasobów przez dominującą część mieszkańców). Związane jest ono zarówno z ukazanymi wyżej cechami jednostkowymi, jak i z miejscem zamieszkania badanych (tj. typem rozwoju gospodarczego gminy oraz powiatu). Odwołując się więc raz jeszcze do poglądu Piotra Sztompki, iż *ludzie majątni (w szerokim, także pozafinansowym sensie tego słowa) mają tendencję do ufności*, można sądzić, że skłonność do ufności w analizowanym regionie nie jest zapewne zbyt silna.

BIBLIOGRAFIA

- Domąński H. [2004], *Struktura społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Gorlach K. [2004], *Socjologia obszarów wiejskich*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Porter M. E. [2003], *Postawy, wartości i przekonania a makroekonomia dobrobytu*, [w:] L. Harrison, S. P. Huntington (red.), *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 [2003], GUS, Warszawa.
- Sen A. [2002] *Rozwój i wolność*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Sztompka P. [2007], *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków: Wydawnictwo Znak.

Andrzej Pilichowski
University of Łódź

SOCIAL AND ECONOMIC DIFFERENTIATION OF THE RURAL MUNICIPALITIES INHABITANTS IN LODZ REGION

Summary

The main goal of the article is to analyse selected dimensions of occupational and economic differentiation among inhabitants of communities under survey. The empirical material was collected in the frame of the research project "Social capital, social participation and economic development of the rural municipalities in Lodz region". In conclusion the author emphasizes

significant occupational and economic differentiation among the inhabitants of rural municipalities of the region (in the case of the major part of inhabitants the level of resources is low)

Keywords: Social and Economic Differentiation, Rural Areas, Municipalities